

Голубєва Неллі Юріївна,

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

«ЕЛЕКТРОННИЙ СУД» ЗА ПРОЕКТОМ ЦПК УКРАЇНИ (СТАНОМ НА 10.03.2017 РОКУ)

Отримання різних сервісів в електронному вигляді від держави давно стало затребуваним у світі. З'явилися «електронні уряди», «електронні суди» тощо. Україна активно включилася в ці процеси. Широко розрекламований «електронний суд» досить дорогий для держави проект. Але вигоди від його впровадження абсолютно очевидні. Потенційна можливість працювати віддалено дуже економить час для юристів, підприємців та ін.

Країни, які впроваджують елементи електронного суду, в повній мірі не реалізували його (за винятком, може бути, тільки Сінгапуру, де судочинство повністю здійснюється без паперових носіїв), тому під поняттям «електронний суд» можна мати на увазі різні технології, які застосовуються в судочинстві.

Багато які в Україні вже використовуються і показали свою ефективність. На сьогоднішній день працює «Кабінет електронних сервісів» (<https://kap.minjust.gov.ua/about>). Тобто учасників процесу є можливість використовувати блага електронного суду, однак не всі ще реалізовані, і не всі запущені програми широко використовуються. Так, можливість сторін і суду подавати процесуальні документи в електронній формі суттєво гальмується технічним оснащенням невеликих судів, а з іншого боку – не активним отриманням електронного цифрового підпису учасниками процесу, навіть професійними, наприклад, адвокатами.

Суттєвим гальмом впровадження нових можливостей «електронізації» є чинне законодавство.

Процесуальні основи для впровадження єдиної системи електронного суду у всіх судах України закладені у Проекті ЦПК Радою з питань судової реформи. Ці зміни можна назвати революційними щодо застосування сучасних телекомунікаційних можливостей мережі Інтернет в цивільному процесі. У проекті ЦПК станом на 10.03.2017 року (далі – Проект ЦПК) [1], передбачено, що електронний документообіг між судами, між судом і учасниками судового процесу має забезпечити *Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система*.

Для ефективної реалізації процесуальних повноважень розробниками змін до ЦПК передбачаються можливості звернення в суд, обміну документами, отримання інформації у віддаленому доступі з використанням інформаційних технологій. Зрозуміло, це фантастично економить час.

На відміну від проекту змін до ЦПК, який був розроблений Радою з питань судової реформи у 2016 році, коментований Проект ЦПК передбачає цілісну концепцію «електронізації» судочинства, на нашу думку, достатньо сучасну і прогресивну.

Основні новели та правила:

По-перше, передбачено розгляд справи за матеріалами судової справи в електронній формі. Згідно ч. 9 ст. 14 Проекту ЦПК «Суд проводить розгляд справи за матеріалами судової справи в електронній формі. Процесуальні та інші документи і докази у паперовій формі не пізніше наступного дня з дня їх надходження до суду переводяться у електронну форму та долучаються до матеріалів електронної судової справи ... ».

Порівняно з Проектом змін до ЦПК станом на березень 2016 року, коментований Проект ЦПК більшою мірою реалізував ідеї електронного суду, наприклад, цей Проект реалізовує ідею електронного суду в чистому вигляді з формуванням електронної справи як єдиної форми. За Проектом ЦПК 2016 року електронне діловодство в суді мало залишитися альтернативним традиційному паперовому діловодству.

Проект ЦПК фактично передбачає, що має обов'язково формуватися справа в електронному вигляді, в тому числі для того, що в суд вищої інстанції вона відправлялася в електронному вигляді. Крім того, її зберігання в електронному архіві виключить можливість її втрати.

Але, оскільки формування електронної справи не передбачає її дублювання в паперовому вигляді, такі положення містять певні ризики відносно можливості забезпечення коректної та безперервної роботи відповідного програмного забезпечення, технічного оснащення всіх судів тощо, але в цілому – це великий крок на шляху до повноцінного «електронного суду». Хоча, можливо, необхідно на перехідний період встановити правило щодо дублювання справи в традиційному вигляді, наприклад, ще протягом 5 років, для поступового зменшення зазначених ризиків.

По-друге, передбачено обмін документами в електронній формі.

Згідно ст. 14 Проекту ЦПК «Електронний суд» забезпечується Єдина судовою інформаційно-телекомунікаційною системою.

Вона забезпечує обмін документами: 1) між учасниками судового процесу та судом; особи, які зареєстрували офіційні електронні адреси, можуть подати документи в електронній формі виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, з використанням власного електронного цифрового підпису; 2) суд направляє процесуальні документи учасникам судового процесу на їх офіційні електронні адреси; 3) між судами.

Викликає питання формулювання ч. 4 ст. 14 Проекту ЦПК, що Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система забезпечує обмін

документами між учасниками судового процесу, тобто між собою. Важко представити, що мали на увазі розробники.

При цьому особам, які зареєстрували офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі:

1) суд відповідно до ч. 5 ст. 14 Проекту ЦПК направляє судові рішення, судові повістки, тощо на їх офіційні електронні адреси;

2) суд надсилає їм згідно до ч. 7 ст. 14 Проекту «будь-які документи у справах, в яких такі особи беруть участь, виключно в електронній формі, шляхом їх направлення на офіційні електронні адреси таких осіб, що не позбавляє їх права отримати копію судового рішення у паперовій формі за окремою заявою»;

3) зазначені особи, згідно ч. 8 ст. 14 Проекту, можуть подати процесуальні, інші документи в електронній формі виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, з використанням власного ЕЦП».

При цьому згідно ч. 6 ст. 44 Проекту ЦПК: «Процесуальні документи в електронній формі мають подаватись учасниками справи до суду з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи шляхом заповнення відповідних форм процесуальних документів, затверджених Вищою радою правосуддя».

На відміну від попередньої редакції Проекту ЦПК (станом на березень 2016 року), коментований Проект передбачає, що процесуальні документи в електронній формі мають подаватись учасниками справи до суду *шляхом заповнення відповідних **форм** процесуальних документів, затверджених Вищою радою правосуддя.*

Щодо використання ЕЦП, варто зазначити, що розробники не враховують Регламент (ЄС) №910/2014 Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій в межах внутрішнього ринку, на основі якого був розроблений Проект Закону України «Про електронні довірчі послуги» (далі – проект Закону). Цим Законом передбачається три рівня електронної ідентифікації. Зокрема державні установи вчиняють правочини в електронній формі лише за наявності у них кваліфікованих електронних підписів та печаток (ст. 10 проекту Закону) [2].

Хоч цей законопроект ще не прийнятий, але у нього високі шанси стати законом, з огляду на шлях до гармонізації права України з правом ЄС та він мав би бути врахований у Проекті ЦПК, а саме: щодо використання суддями кваліфікованого електронного підпису.

Копії документів іншим учасникам справи. Згідно ч.ч. 7, 8 ст. 44 Проекту ЦПК «Якщо цим Кодексом передбачено обов'язок учасника справи додавати до документів, що подаються до суду їх копії відповідно

до кількості учасників справи, або надсилати копії документів іншим учасникам справи відповідний учасник справи звільняється від такого обов'язку, якщо подає документи до суду в електронній формі. У такому разі копії відповідних документів іншим учасникам справи *направляє суд*.

Якщо документи подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі, такі документи скріплюються електронним цифровим підписом учасника справи (його представника)...».

Розробники Проекту ЦПК фактично в цю статтю (ст. 44) помістили не властиві їй правила не тільки про права та обов'язки, а й про правила надання доказів, правила подачі документів до суду. Однак, такий підхід можливий, оскільки дублювати ці положення окремо в спеціальних нормах, розробникам, певно, здалося обтяжливим текст кодексу.

Зв'язаність виключно електронною формою документообігу виникає, якщо особа подає позов, апеляційну чи касаційну скаргу в електронній формі. У цьому випадку «позивач, особа, що подала скаргу, мають подавати до суду заяви по суті справи, клопотання та письмові докази виключно в електронній формі, крім випадків, коли судом буде надано дозвіл на їх подання в паперовій формі» (ч. 9 ст. 44 Проекту ЦПК). Так само зазначено в нормах про судовий наказ (ч. 4 ст. 164 Проекту ЦПК).

Розробниками також пропонується змінити правила щодо *направлення судових повісток та копій документів на офіційну електронну адресу* у випадку наявності у особи офіційної адреси електронної пошти (ч. 6 ст. 129 Проекту ЦПК), а також ч. 13 цієї статті щодо направлення учаснику справи *текстових повідомлень* з використанням засобів мобільного зв'язку при наявності відповідної письмової заяви учасника справи і відповідної технічної можливості шляхом надсилання такому учаснику справи текстових повідомлень з зазначенням вебадреси відповідної ухвали в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

При цьому редакція ст. 131 Проекту ЦПК припускає, що тільки у разі відсутності у адресата офіційної електронної адреси судові повістки, адресовані фізичним особам, вручаються їм під розписку, а юридичним особам – відповідній службовій особі, яка розписується про одержання повістки.

Це можна трактувати так, що сам факт відсилання судової повістки адресату на офіційну електронну адресу вважається належним повідомленням.

По-третє, вводиться у ЦПК поняття «офіційна електронна адреса». Обмін документами в електронній формі в основному проходить за допомогою «офіційної електронної пошти» – це електронна адреса створена при реєстрації в Єдиній судовій інформаційній (автоматизованій) системі.

Так, вже сьогодні діє Тимчасовий регламент надіслання судом електронних документів учасникам судового процесу, кримінального провадження, затв. наказ Державної судової адміністрації України від 07.11.2016 року № 227, у відповідності з яким електронна адреса – адреса електронної пошти, що складається з ідентифікатора, позначки «@» та доменного імені. При цьому ідентифікатором для юридичних осіб, ідентифікаційний код юридичної особи, для фізичних осіб та фізичних осіб-підприємців – ідентифікаційний номер платника податків – фізичної особи (у разі відсутності ідентифікаційного номеру – серія та номер паспорта громадянина). Доменним іменем-ім'я у домені «mail.gov.ua». У разі відповідності та повноти внесення Користувачем інформації в шаблон форми реєстрації Системою автоматично генерується адреса електронної пошти у форматі: ідентифікаційний код юридичної особи або ідентифікаційний номер платника податків – фізичної особи (у разі відсутності ідентифікаційного номеру – серія та номер паспорта громадянина) «@mail.gov.ua».

При цьому, згідно ч. 6 ст. 14 Проекту ЦПК «Адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, державні органи, органи місцевого самоврядування та суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки реєструють офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в обов'язковому порядку. Інші особи реєструють офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в добровільному порядку».

Ці норми видаються не тільки справедливими, але й прогнозовано, що саме вони стануть рушійною силою, що «примусять» до поширення «електронізації» цивільного судочинства. Адже із наявністю саме офіційної електронної пошти Проект ЦПК пов'язує переважну більшість опцій «електронного суду».

По-четверте, допускаються документи, що підтверджують повноваження представників, в електронній формі (ч.ч. 3 та 7 ст. 63 Проекту ЦПК). Йдеться про те, що представник, який звертається до суду або подає до суду документи в електронній формі, в електронній формі надає довіреність (копію), завірєну його електронним цифровим підписом.

По-п'яте, вводиться поняття «електронні докази». Кардинально змінений підхід до електронних доказів порівняно з Проектом ЦПК станом на березень 2016 року [3].

При цьому потрібно розрізняти: 1) електронні копії документів, які існують у паперовому вигляді; 2) електронні документи-оригінали.

Електронні копії документів, які існують у паперовому вигляді, за задумом розробників Проекту не відносяться до електронних доказів.

Так, згідно ст. 77 Проекту ЦПК («Докази»): «Доказами є будь-які дані Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків».

Як бачимо, електронні докази виведені з поняття письмових. Таким чином, під «електронними доказами» Проект ЦПК розуміє тільки електронні документи-оригінали.

При цьому додатково підкреслюється у ст. 96 («Письмові докази»), що «Письмовими доказами є документи (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору». Частина 3 ст. 96 Проекту ЦПК передбачає, що «Учасники справи мають право подавати письмові докази в електронних копіях, посвідчених електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». Електронна копія письмового доказу не вважається електронним доказом».

Щодо електронних документів, які існують тільки в електронній формі (або були створені як електронні документи). Так, згідно ст. 101 Проекту ЦПК («Електронні докази»: «1. Електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі, текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатись, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах та ін.), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет). 2. Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України

«Про електронний цифровий підпис». Законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного документу». У сучасному «цифровому» світі все частіше документи відразу створюються в електронній формі, наприклад, платіжне доручення, підготовлене з використанням системи «банк-клієнт». Так, при використанні «Приват24» фізична особа не підписує свої доручення банку ЄЦП, проте сам порядок входу в систему, ідентифікації клієнта, підтвердження оплати з допомогою введення пароля з висланого на заданий номер телефону пароля, говорить про використання «простий» електронного підпису. Немає підстав не визнавати такий документ є доказом. Роздрукований варіант такого доручення слід вважати копією документа [4, 5].

По-шосте, змінені правила що позовної заяви та відзиву на позов.

Згідно ст. 176 Проекту ЦПК «позовна заява подається до суду в письмовій формі...». Однак це не означає, що вона не може бути подана в електронній формі. Так, із формулювання ч. 9 ст. 44 Проекту ЦПК «якщо позов, апеляційна, касаційна скарга подані до суду в електронній формі...» очевидно, що подати позов в електронній формі можливо, а інше (неможливість електронної форми) було б дивним з огляду на кількість новел стосовно «електронного» суду.

Згідно цієї статті позовна заява, по між іншим, повинна містити адресу електронної пошти сторін та інших учасників справи, якщо вони відомі та офіційну електронну адресу.

У відзиві на позов також має міститися офіційна електронна адреса та адреса електронної пошти відповідача, якщо такі є (ст. 179 Проекту ЦПК).

Така вказівка, звичайно, не перетворює зазначену електронну адресу в «офіційну електронну адресу». Швидше можна говорити про узгоджену електронну адресу як засіб комунікації.

Інші новели. Уточнено правила про участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції (ст. 213). Також передбачена система автоматизованого арешту коштів (ст. 15 Проекту ЦПК), яка забезпечує оперативне накладення арешту на грошові кошти, що знаходяться на банківських рахунках.

Виконавчі листи викладаються виключно в електронній формі (ст. 432 Проекту ЦПК).

В електронній формі може бути подано: *заяву про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу* (ст. 456 Проекту ЦПК), *подано клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду* (ст. 467 Проекту ЦПК), *заяву про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу* (ст. 477 Проекту ЦПК), *заяву про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду* (ст. 486 Проекту ЦПК).

Таким чином, використання системи «електронний суд» можливо при наявності ЕЦП, «офіційної» електронної пошти. Крім того, використання можливостей «електронного суду» за цими нормами є правом, а не обов'язком сторін (крім випадків отримання боржником, який має зареєстровану офіційну електронну адресу, судового наказу та інших випадків, коли учасником справи є особа зазначена у ч. 6 ст. 14 Проекту ЦПК, яка зобов'язана мати офіційну електронну пошту (адвокати, нотаріуси, державні органи тощо).

З точки зору науки, необхідно ретельне осмислення поняття електронних доказів, процедури їх огляду та обстеження. До такого аналізу повинні бути залучені суддівське і адвокатське співтовариство.

«Електронний суд» забезпечується Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою. При цьому, документи не формуються самостійно, а шляхом заповнення форм процесуальних документів.

Література:

1. Проект Цивільного процесуального кодексу станом на 10.03.2017 // <http://jrc.org.ua/upload/steps/aaa6e65b9a705acf57f2e4b3a3c86ade.pdf>

2. Більш детально, див: Голубева Н.Ю. Гармонізація українського законодавства із законодавством ЄС щодо електронної ідентифікації та довірчі послуги для електронних транзакцій в межах внутрішнього ринку ЄС // Правова адаптації законодавства України до умов внутрішнього ринку ЄС: матеріали Міжнародної інтернет-конференції, присвяченої пам'яті І.В. Шерешевського (2 грудня 2016 р., м. Одеса). – Одеса : Фенікс, 2016. – С. 7-10.

3. При цьому кардинально змінений підхід до електронних доказів порівняно з Проектом ЦПК України станом на березень 2016 року, який був проаналізований у наступній праці: Голубева Н.Ю. Процессуальные основы внедрения электронного суда (обзор перспективного законодательства) // Вісник Асоціації слідчих суддів України. – 2017. – № 1(2). – С. 42-48.

4. Докладніше див: Голубева Н.Ю. Електронний договір як доказ у цивільному процесі // Науково-практична конференція «Судова реформа в Україні: реалії та перспективи» (м. Київ, 18 листопада 2016 року). – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України. – С. 175-180;

5. Докладніше див: Голубева Н.Ю. Порядок заключення договорів в електронній формі по законодавству України // <http://yaizakon.com.ua/poryadok-zaklyucheniya-dogovorov-v-elektronnoy-forme-po-zakonodatelstvu-ukrainy/>